

Barnet i Kulturvaggan

*Föreningen Arbetets Vänners barnträdgårdsverksamhet i Åbo
1897–1937 och dess historiska bakgrund*

Clary-Ann Still

Föreliggande artikel är en pedagogikhistorisk studie som behandlar Arbetets Vänners svenskspråkiga barnträdgårdsverksamhet i Åbo åren 1897–1937, dess bakgrund, tillblivelse och utformning. Verksamheten placeras in i ett större historiskt och samhälleligt skeende och betraktas som en del av det fostrings- och folkbildningsarbete som tog sin början under 1800-talet i Finland.

Inledning

Början på småbarnspedagogikens historia i Finland dateras vanligen till 1850- och 60-talen, då de första barnträdgårdarna grundades i vårt land. Martti Kuikka (2000) har i någon mån behandlat barnträdgårdarnas historia och aktuell forskning gällande dem. Han konstaterar i det sammanhanget att de första årtiondena av barnträdgårdarnas etablering och utveckling i vårt land är ganska outforskade. Några undersökningar har gjorts närmast gällande de större städerna såsom Helsingfors (Valli 1988), Uleåborg (Lujala 1998), Vasa (Ahonpää & Paavola-Kinnunen 1998) och Åbo (Remmer 1989).

Min avsikt är därför att ge ett bidrag till historieskrivningen angående barnträdgårdarnas tidiga etablering i Finland. I blickpunkten är Åbo och Arbetets Vänners svenska barnträdgårdsverksamhet. Artikeln redogör för hur en enskild barnträdgårdsverksamhet blir till och verkar på lokalplanet, i detta fall i Åbo, med hjälp av olika personers insatser och agerande. Uppmärksamhet fästs även vid den historiska, kulturella och sociala bakgrunden och dess betydelse för verksamhetens tillblivelse, innehåll och utformning. Verksamhetens karaktär av finlandssvenskt kulturarbete med betoning av det svenska språkets betydelse i sammanhanget ger ytterligare en aspekt att beakta.

Forskningsfrågorna är följande: Hur gestaltades barnträdgårdsverksamheten? Vilka var de yttre ramarna och förutsättningarna för verksamheten? Varför fick den det innehåll och den form som den fick, med andra ord varför blev det som det blev? Jag utgår ifrån att Arbetets Vänners barnträdgårdsverksamhet inte är en separat företeelse utan bör ses som en del av det fostrings- och folkbildningsarbete som tog sin början under 1800-talet i Finland.

Det grundläggande empiriska källmaterialet för min artikel utgörs av originalhandlingar som bevarats i föreningen Arbetets Vänners arkiv i Åbo (AV:s i Åbo arkiv) såsom föreningens styrelseprotokoll, årsberättelser, kassaböcker och verifikatsamlingar samt därutöver historiker från tre olika tidsperioder som getts ut med anledning av föreningens tio-, trettiofem- och hundraårsjubileum. Årsberättelserna har utöver redogörelser för föreningens övriga verksamhet även presenterat en redogörelse över barnträdgårdarnas verksamhet under det aktuella året. Tyvärr uppvisar arkivet stora luckor. All information angående det dagliga arbetet i barnträdgårdarna såsom verksamhetsplaner, dagsprogram, ämnen som man koncentrerat verksamheten kring, arbeten som förfärdigats, fotografier o. dyl. saknas i AV:s i Åbo arkiv. Från barnträdgårdsstyrelsens möten finns endast två protokoll i konceptform

bevarade. Antagligen har de övriga protokollen förvarats i privathem och sedan gått förlorade.

Det behövdes därför ytterligare tilläggsuppgifter för att kunna ge en mera ingående och heltäckande bild av barnträdgårdsverksamhetens innehåll och målsättning och de pedagogiska idéernas förverkligande i det dagliga arbetet. Att granska barnträdgårdslärarinneutbildningen under den för Arbetets Vänners barnträdgårdar aktuella tiden kunde anses motiverat utgående från att många av de lärarinnor som var verksamma i dessa barnträdgårdar hade fått sin utbildning vid seminariet i Helsingfors. Det är högst troligt att dessa lärarinnor i sitt arbete tillämpade de kunskaper och de impulser de fått under utbildningstiden. Ebeneserstiftelsens arkiv kunde bidra med bl.a. läroplaner samt Hanna Rothmans handskrivna föreläsningar. Kompletterande material utgör vidare källmaterial från Åbo stads centralarkiv, tidningsartiklar och annonser i *Åbo Underrättelser* (ÅU) samt sånghäften från musikbiblioteket i daghemmet Rosen i Åbo.

Källmaterialets tillförlitlighet är avgörande för resultatet, eftersom argumenteringen bygger på det. En utmaning är sedan att ur ett digert källmaterial få fram det som är användbart för det ifrågavarande arbetet (Kuikka 1991,121). Källkritiken har kallats "den historiska metoden" beroende på att man länge ansåg att det var källkritiken som gjorde historien till vetenskap. Naturvetenskaperna kännetecknades av sina teorier, historieforskningen däremot fick sin status som vetenskap genom sin metod. Numera ses källkritiken som ett begränsat inslag i historievetenskapens regelsystem där teorigrundval och teorianvändning är grundläggande (Dahlgren & Florén 2000, 185). Men man kan i alla fall konstatera att inom historieforskningen är källkritiken en grundläggande kvalitativ metod med vars hjälp man undersöker och utvärderar det historiska källmaterialets användbarhet för att få svar på de forskningsfrågor som ställs. Med hjälp av mitt källmaterial har jag strävat till att få en sammanhängande och enhetlig bild av Arbetets Vänners barnträdgårdsverksamhet och försökt beskriva och tolka det som sker utgående från den samhälleliga och kulturella kontext som är aktuell under ifrågavarande tid. Så vitt möjligt har jag försökt utestänga attityder och värderingar som hänför sig till min egen historiska tid även om det varit nödvändigt att använda den som referensram i tolkningen av materialet. Det måste finnas en s.k. förförståelse av det fenomen eller den sak man vill undersöka, annars är en tolkning omöjlig. (Kuikka 2000, 131–132; Vikström 2005, 21.)

Den historiska bakgrunden

Det är påfallande hur man under 1800-talets början, inte minst i Åbo, intresserade sig för skolväsendets utveckling och härvid färgades av upplysningstidens starka tro på kunskapens betydelse (Nikula 1973, 399). Upplysningstidens lärde framhöll förnuftet och av förnuftet härledd kunskap. Det allmännyttiga betonades och även människan betraktades utgående från denna snäva, förnuftsmässiga synvinkel (Sjöstrand 1956, 135). I och med romantikens inträde skedde en förändring. Jean Jacques Rousseau (1712–1778) var den första västerländska filosof som hävdade att vår uppfattning bör bygga på känsla snarare än på förnuft. Romantikerna hävdade att människan måste förstås mot bakgrunden av den miljö och den tid hon lever i. Det särpräglade ansågs ge uttryck för människans personlighet och vittna om intellektuell rörlighet och skaparkraft. Nationella intressen, det egna språket och kulturen blev viktiga och man strävade efter att leva i harmoni med naturen. Inom pedagogiken var det centrala ordet humanitet, *Bildung zur Humanität*. (Magee 2001, 127–129.)

Med det ökade intresset för medmänniskan som humanismen förde med sig följde även en insikt om bildningens betydelse för bekämpande av fattigdom, sjukdom, brottslighet och andra missförhållanden (Nikula 1973, 399). Även synen på barnet förändrades. Barnet började uppfattas som en individ med speciella egenskaper och speciella behov och man började inse vilken grundläggande betydelse de tidiga barnaåren hade för individens personliga utveckling. I detta klimat föddes barnträdgårdstanken som en produkt av upplysningens, romantikens och humanismens tidevarv och nådde småningsom Finland och Åbo i mitten av 1800-talet.

Folkundervisning och fritt folkbildningsarbete

Åbos geografiska läge gynnade kontakter med det övriga Europa och med de idéströmningar som rådde där. Sedan gammalt betraktades Åbo som landets kulturella centrum (Nikula 1973, 3). Till det senare bidrog utan tvekan Åbo Akademi som lade grunden och skapade förutsättningar för det kulturella livet och framför allt för bildningsarbetet i vårt land. Pedagoger som Johann Heinrich Pestalozzi (1746–1827), den moderna folkskolans fader, och hans lärjunge Friedrich Fröbel (1782–1852) var tidigt kända namn i Finland. Fröbel inspirerades starkt av Rousseaus roman *Emile* och tog också starka intryck av Pestalozzis pedagogiska tänkande men kom småningsom att gå sina egna vägar och slutligen ägna sig åt småbarnspedagogiken. Han skapade ett pedagogiskt system som kom att bli grundläggande och vägledande inom småbarnspedagogiken ända fram till våra dagar och betecknas som barnträdgårdens fader (Myhre 1981, 211, 261). Till en början väckte Pestalozzi och Fröbel emellertid ringa intresse hos de lärda kring Akademien. Pestalozzis verksamhet gällde fattiga barn och han hänfördes därför i första hand till den sociala sektorn och fattigvården. Det pedagogiska intresset rörde sig enbart kring den bildade klassen. (Jossfolk, *Svenskbygden* 1/2002, 35.)

Men det fanns i Åbo också sådana som redan tidigt bedrev folkundervisning och fritt folkbildningsarbete. Ärkebiskoparna Jakob Tengström (1755–1832), Erik Gabriel Melartin (1780–1847) och Edvard Bergenheim (1798–1884) hyste alla ett livligt intresse för folkbildnings- och skolfrågor och inspirerades av de nya idéströmningarna. Tengström var i två perioder ordförande för Finska Hushållningssällskapet, grundat år 1797 med uppgift att sprida praktiskt användbar universitetslärdom bland bönderna. Han intresserade sig också för barnpedagogiska frågor vilket några skrifter av honom tydligt vittnar om; *Läsövningar för barn* och *Tidsfördrif för mina barn* samt avhandlingen *Om Ahlmanska skolornas tjänligaste inrättning*. Melartin, själv en skicklig pedagog, invaldes år 1812 i den kommitté som skulle göra upp förslag till ett nytt skolsystem för hela landet. Bergenheim i sin tur startade en egen skola, där han ville pröva en del nya principer. (Nikula 1973, 381–382, 405; Jossfolk 2001, 106.)

Under senare hälften av 1800-talet bedrevs fritt folkbildningsarbete ofta på initiativ av privatpersoner eller någon tillfällig sammanslutning. *Bildningscirkeln* var en sådan sammanslutning. Den stiftades 1861 på initiativ av Nils Henrik Pinello med syfte att bland stadens ungdom, särskilt bland arbetarungdomen, "sprida håg för bildande och gagneliga sysselsättningar". Pinello var en mycket synlig 1800-talsprofil i Åbo, verksam bl.a. som redaktör för *Åbo Tidningar* och som sekreterare för *Kejserliga Finska Hushållningssällskapet*. Han ivrade varmt för teater och konst men också för kulturarbete i andra former. Enligt stadgarna för Bildningscirkeln skulle sammankomster för allmänheten hållas två gånger i månaden. Där skulle förekomma föredrag, sång, musik och deklamation "som kunde ge prägel åt ett stilla, otvunget, vänligt, och lärorikt umgänge". Ett bibliotek skulle anskaffas

och en sångförening bildas. Om sommaren skulle man företa utfärder och vintertid samlas till ett eller annat dansgille. Teatervännen Pinello såg också till att teaterföreställningar ingick i programmet. Då föreningen konstituerade sig officiellt hade den 400 medlemmar. Efter en tid svalnade dock intresset och en omorganisering ägde rum för att blåsa liv i verksamheten. Ett nytt namn antogs, *Auragillet*. Verksamheten blev dock inte långvarig. Bildningscirkeln och dess fortsättning *Auragillet* upphörde 1870. Bildningscirkeln var den första upptakten till vad som senare skulle bli föreningen *Arbetets Vänner* men med den skillnaden att Bildningscirkelns verksamhet riktade sig både till de svenska och de finska språkgrupperna. "Sannolikt är att just häri låg stöttestenen, som slutligen stjalpte hela lasset". (Lindberg 1921, 146–151; Mustelin 1994, 15–16.)

Wapriikki-Työväen-Seura (Fabriksarbetargillet), som kom till på initiativ av fabrikören Fredric v. Rettig 1873, var en annan sammanslutning med liknande program som Bildningscirkeln. Fabriksarbetargillet samlade just fabriksarbetare och i styrelsen satt såväl fabriksägare som arbetare. Verksamheten var livlig till en början och medlemsantalet var ca 500. Men inte heller fabriksarbetargillet blev långlivat. Också här låg språkmotsättningar i bakgrunden. (Jutikkala 1985, 823; Lindberg 1921, 156.)

År 1877 grundades *Föreningen för de folkeliga föredragen i Åbo*. Föredragen hölls vanligtvis på söndagseftermiddagarna i Solennitetssalen och lockade ett stort antal åhörare, inte bara ståndspersoner utan även representanter för andra samhällsklasser. De senare ökade i antal hela tiden. Under åren 1877–1897 skulle enligt en anteckning ha hållits 460 föredrag med sammanlagt ca 114000 åhörare. Åbos befolkning uppgick på den tiden till ca 20 000 varav 8 500 var svenskspråkiga. Föredragens teman var vittomfattande och innehöll något för envar. Bland föredragshållarna och de ledande krafterna fanns personer som också i andra sammanhang ivrade för svenskt bildningsarbete. Förutom ett allmänt intresse för upplysning och folkbildning fanns i bakgrunden för det svenska bildningsarbetet också hotet från fennomanin och av den förorsakade språkmotsättningar. En klart uttalad målsättning för Föreningen för de folkeliga föredragen i Åbo var därför också att stöda de svenska intressena i staden. En flitig föredragshållare var redaktör John Hedberg. Åren 1894–1896 höll han sex föredrag med rubriker som t.ex. *Om solen, Om våra småfåglar och fågelsången, Om Mellersta Finland, dess natur och folk*. Han berörde också politiska frågor, t.ex. *Våra partiförhållanden*. John Hedberg blev sedermera *Arbetets Vänner* i Åbo första ordförande. Nämnas kan att i de diskussioner som sedan resulterade i startandet av föreningen *Arbetets Vänner* deltog flera personer som var aktiva inom Föreningen för de folkeliga föredragen i Åbo. (Mustelin 1994, 16–17; Jutikkala 1985, 823.)

Arbetarrörelsen

Industrialiseringen förde med sig en ny förändrad samhällssituation. I takt med industrins frammarsch skedde en flyttningsrörelse in till städerna, vilkas invånarantal snabbt ökade. En helt ny befolkningsgrupp, industriarbetarna, uppstod. För Åbos del betydde det att många skärgårdsbor från de svenskspråkiga kommunerna i den omgivande åboländska skärgården flyttade in till staden för att få sin utkomst. I och med det miste de den sociala tryggheten i familje- och byagemenskapen.

Arbetarrörelsen, inom vars ram *Arbetets Vänner* barnträdgårdsverksamhet kom till, var ett svar på behovet av gemenskap och tillhörighet. Den började som en partilös rörelse i humanismens och upplysningens tecken. Initiativtagarna hörde till den bildade klassen. Ledare under rörelsens opolitiska skede var fabrikanten Viktor von Wright, som själv var en representant för ridderskapet och adeln. Syftet var att i kulturellt och ekonomiskt

hänseende förbättra och höja de fattigas och arbetarbefolkningens livsvillkor. (Hornborg 1963, 251.)

I Åbo grundades arbetarföreningen *Turun Työväenyhdistys* redan 1887. Denna förening var till en början av den von wrightska typen och verksamheten kännetecknades av liberalt välgörenhetsarbete och folkbildning. Majoriteten av medlemmarna var finskspråkiga men till föreningen hörde också svenskspråkiga medlemmar, både arbetare och ståndspersoner. De svenska medlemmarna vantrivdes emellertid i den finska föreningen, främst på grund av att det övervägande språket var finska. En del tog också avstånd från de socialistiska tongångar som alltmer började göra sig gällande under 1890-talet. Det var dock mest av språkpolitiska skäl som det höjdes röster för att bilda en egen svensk förening. År 1894 grundades så den svenskspråkiga föreningen *Arbetets Vänner*. Initiativtagare var läraren Mårten Ingman, räntmästaren F. Edv. Stenvik och brännmästaren A.F. Hagerlund samt redaktören vid *Åbo Tidning* John Hedberg, som valdes till föreningens första ordförande. (Mustelin 1994, 14–15.)

Den växande industrin i slutet av 1800-talet sög till sig alltmer både manlig och kvinnlig arbetskraft och därigenom uppstod småningom ett behov av barn tillsyn för arbetarfamiljernas barn. Arbetarföreningarna i Åbo fick småningom upp ögonen för barnträdgårdsverksamheten. Den stämde väl överens med de ideella målsättningarna för deras verksamhet och gav dem nu möjlighet till en ny meningsfylld uppgift. År 1894 hade den finska arbetarföreningen grundat en finsk barnträdgård med stöd av fabrikören Fredric von Rettig. Denna barnträdgård hade också en svensk avdelning. Den finska miljön var emellertid oändamålsenlig med tanke på de svenskspråkiga barnen och deras val av skola. På grund av den finska omgivningen och finska lekkamrater började många av de svenska arbetarbarnen i finsk skola, och elevantalet i de svenska skolorna började minska. Denna utveckling ville man inom föreningen *Arbetets Vänner* förhindra genom att erbjuda en möjlighet för barnen att gå i helsvensk barnträdgård. På det sättet ville man stärka det svenska språket och medvetenheten om den finlandssvenska identiteten och därigenom även gynna valet av svensk skola. (Hedberg 1908, 32–33; Mustelin 1994, 14–15.)

Språkstriden

Ovannämnda språkpolitiska spänningar var en del i ett större skeende som sammanhängde med de nationella strävandena i Finland och en utveckling av det finska språket vid den här tiden. Detta är också värt att notera när man försöker förstå tillkomsten av *Arbetets Vänner*'s svenskspråkiga barnträdgårdsverksamhet.

Finskhetsrörelsen eller fennomanin uppstod inom landets bildade klass, som till största delen var svenskspråkig, och var ursprungligen till sin karaktär en ideell nationell kulturrörelse. Den hade egentligen sina rötter i den svenska tiden, närmare bestämt i H.G. Porthans idéer och verksamhet. Hans tankar om Finland som ett begrepp för sig inom det svenska imperiet överensstämde med de national-romantiska strömningarna ute i världen. Begrepp som fosterland, nation och modersmål blev viktiga. Genom den ryska erövringen hade Finland ryckts loss från sitt historiska sammanhang och framtiden var oviss. Isynnerhet i de akademiska kretsarna drabbades man av en identitetskris. Den s.k. Åboromantiken var ett försök till en ideologisk nyorientering. Svensk var man inte längre, rysse ville man inte bli, alltså blev det viktigt att få vara finne. Gripen av tidens nationella och sociala patos skrev Zacharias Topelius i sin promotionsdikt den 21 juni 1844: "Ett folk! ett land! ett språk! en sång! och en visdom!" men så långt som att utplåna det svenska språket

som kulturspråk ville han dock inte gå. Med sin promotionsdikt ville han endast understryka framtidens betydelse, en framtid inom det ryska imperiet. (Klinge 1996, 146.)

Johan Wilhelm Snellman nöjde sig däremot inte med att enbart försöka väcka till liv en nationalkänsla och skapa en finskspråkig kulturform vid sidan av den äldre svenska. Påverkad av Hegel och med en orubblig tro på sina idéers makt ville han göra Finland till en nationalstat med finskan som allena rådande skol- och ämbetspråk. Han pläderade för att hela den bildade klassen målmedvetet skulle ändra språk och därigenom också närma sig allmogen. I hegeliansk anda lyfte han fram det dialektiska begreppet "herrat-rengit" och krävde en utjämning av klasskillnaderna. (Hornborg 1963, 216; Klinge 2002, 255.)

Snellmans förkunnelse bar frukt bland den akademiska ungdomen och en snabb förfinskning av kulturlivet tycktes säkrad genom den. Men inom den *nyländska studentavdelningen* som *Nylands nation* kallades vid den tiden, började man ifrågasätta hurvida det var önskvärt att den svenska allmogebefolkningen förfinskades. Motståndsrörelsens upphovsman var Axel Olof Freudentahl, en nyländsk student som senare i många år fungerade som nationens kurator. Han hade börjat inse att Snellmans nationalitetsidé inte var helt genomtänkt utan hade sina svaga punkter. Oberoende av om man kallade den svenska befolkningen i Finland för finnar eller inte, så var denna befolkning, om inte i politisk bemärkelse så i alla fall i nationellt hänseende, obestridligen svensk och hade i den egenskapen rätt till sitt eget språk. Under 1860- och 1870-talet blev Nylands nation svensksinnad och detta resulterade småningom i uppkomsten av det svenska partiet. (Hornborg 1963, 238–239.)

Mot denna bakgrund är det förståeligt att språkfrågan utgjorde en viktig drivfjäder när det gällde såväl tillblivelsen av Arbetets Vänners svenska arbetarförening som den svenska barnträdgårdsverksamheten i nämnda förenings regi. Föreningen arbetade inte med politiska förtecken i egentlig mening, men språk- och kulturpolitiskt ville man helt i enlighet med de romantiska och humanistiska strömningarna i tiden befrämja kulturarbetet, höja bildningen och värna om det svenska språket bland den svenska arbetarbefolkningen.

Arbetets Vänners barnträdgårdsverksamhet – ett angeläget projekt

Det var emellertid inte enbart den tillspetsade språkfrågan som utgjorde den konkreta orsaken till Arbetets Vänners barnträdgårdsverksamhet i Åbo. Därtill kom de sociala problem som den begynnande industrialiseringen förde med sig. I Åbo fanns det arbetarkvarter där det kunde bo upptill 30 barn under skolåldern i en och samma gård. Dessa barn strök utan tillsyn i stora flockar kring gator och gränder. Glåpord och svordomar haglade och råhet och förvildning präglade barnens lekar (Stadsfullmäktige i Åbo betänkande 21/1909). Det var isynnerhet barnens situation som väckte den bildade klassen och medelklassen till insikt om att någonting måste göras för att förhindra en demoralisering av det uppväxande släktet. Med fattigdomen och de hårda livsvillkoren följde också problem med uppfostran. Det patriarkaliska livsmönstret, som hade varit förhärskande under bondesamhällets tid och som också inkluderade en omhändertagande och social roll, höll på att brytas upp och måste ersättas med någonting annat. Den allmänna folkbildningen lade grunden för en social omdaningsprocess. Stor betydelse fick i detta hänseende den allmänna folkskolan vars uppgift blev att ta hand om, fostra, övervaka och undervisa barnen. Samma uppgifter fick också barnträdgårdarna (Remmer 1989, 152). Förutom den sociala verksamhet de utövade var de också ett redskap i den allmänna folkbildningens tjänst. Med stor iver och framfids-tro var man inom föreningen Arbetets Vännen beredd att satsa tid och krafter på en verksamhet som man ansåg vara av stor betydelse för det upp-

växande släktet. I första hand hade man av naturliga skäl arbetarbefolkningens och de mindre bemedlades barn i åtanke.

När Arbetets Vänner väl kommit igång med föreningsverksamheten kunde man ta itu med frågor rörande den tilltänkta barnträdgården. Den 14 november 1896 hölls ett planeringsmöte. Vid mötet fick man bl.a. veta att föreningens styrelse redan lämnat in en anhållan om bidrag för grundandet av barnträdgården till stadsfullmäktige och att man också hade tänkt vända sig till Sparbanken med en liknande anhållan. Bland frågor som också togs upp till diskussion var lokalfrågan. Man kom överens om att hyra en ledig lokal vid Eriksgatan 17, där det fanns ett nytt stenhus inne på gården. Lokalen föreföll lämplig för ändamålet. Den var belägen i husets nedre våning och innehöll två rymliga salar med högt till tak. Dessutom låg den centralt. Någon ledig lokal i åttonde, fjärde, eller femte stadsdelen, där de flesta svenskspråkiga arbetarfamiljerna bodde, stod inte att uppbringa. Vid mötet diskuterades vidare huruvida barnen dagligen skulle få ett mål varm mat i barnträdgården. Föräldrarna till de barn som besökte den finska arbetarföreningens barnträdgård sade sig vara mycket nöjda med att barnen fick mat i barnträdgården. För maten där betalade man 5 penni om dagen. Det beslöts därför att mat skulle serveras också i Arbetets Vänner tilltänkta barnträdgård. (AV:s i Åbo arkiv, Protokoll 14 nov. 1896; *Åbo Underrättelser*, 11.12.1896.)

Efter att man hade införskaffat möbler och andra nödvändiga inventarier, målat golv och inrett lokalen efter bästa förmåga kunde barnträdgården öppna sina dörrar den 13 januari 1897. Inträdessökande anmälde sig i mängd och av dem antogs 75 barn i åldern 4-7 år. Som föreståndarinna för barnträdgården hade anställts fröken Dagmar Hultman från Helsingfors och som biträdande lärarinna fröken Mary Kent från Åbo. (Hedberg 1908, 31.)

Barngrupp, Arbetets Vänner barnträdgård, Eriksgatan 17. Andra från vänster är föreståndarinnan Dagmar Hultman. Bilden är tagen någon gång mellan 1897 och 1900. Källa: AV:s i Åbo arkiv.

Dagmar Hultman hade utexaminerats 1896 från den fjärde, ettåriga kursen vid Uppfostrarinne-Seminarieret i Sörnäs (Valli & Kekäläinen 1992, 131). Hon hörde således till de första barnträdgårdslärarynnorna i Finland som undervisats av Hanna Rothman och Elisabet Alander. Hanna Rothman hade studerat vid den pedagogiska anstalten Pestalozzi-Fröbel-Haus i Berlin hos Henriette Schrader-Breyman 1881-1882. Elisabet Alander fick också sin utbildning där några år senare och tillsammans startade de barnträdgårdslärarynne-

utbildningen i vårt land år 1892. Henriette Schrader-Breymann var en nära släkting till Fröbel och en av hans mest begåvade elever. Hon utvecklade och omsatte Frøbels tankar och intentioner i praktiken och kunde på ett utmärkt sätt förena Frøbels pedagogiska principer med Pestalozzis sociala strävanden. Med hemmet som förebild gav hon barnträdgårdssidén en natur- och livsnära inriktning och hoppades på en utveckling i framtiden, där Frøbels pedagogiska tankar och det av honom utvecklade undervisningsmaterialet skulle förenas med modern psykologi, naturvetenskap och etik (Hänninen & Valli 1986, 45). Hanna Rothmans och Elisabeth Alanders studier vid Pestalozzi-Fröbel-Haus och kontakten med Henriette Schrader-Breymann var riktgivande för hela deras livsgärning. Undervisningen vid seminariet i Helsingfors vilade således på en stadig fröbelsk grund (Rytkönen, *Lastentarha* 7/1982, 45). För att ge barnträdgårdssidén luft under vingarna och klarare konturer var det nödvändigt med utbildning av dem som skulle ta hand om barnen.

Lärarinnan Mary Kent var född i Nagu 1874 och hade gått i Åbo konstförenings ritskola (Viitanen 1947, 389). Närmare upplysning om tidpunkt och examina saknas, men den korta uppgiften berättar i alla fall att hon hade en begåvning som kunde komma till uttryck i hennes arbete med barnen.

Barnträdgårdens angelägenheter sköttes av en styrelse som bestod av aktade personer med ett stort intresse för föreningen Arbetets Vänners verksamhet. Fabrikören kommerserådet Fredric von Rettig tillfrågades om han ville åta sig att bli styrelsens första ordförande. Han samtyckte och ägnade sig sedan med stor energi åt sin uppgift. Det låg givetvis i hans intresse att värna om sina fabriksarbetares barn, men folkbildningsfrågor låg honom också annars varmt om hjärtat. Barnträdgården vann genast från början allmänhetens förtroende och stöd. Även anslagsbeviljande instanser ställde sig positivt till företaget. Den stora tillströmningen av barn visade emellertid att en utvidgning av barnträdgårdsverksamheten genast aktualiserades. En donation av Fredric von Rettig möjliggjorde att man till hösten kunde öppna en filialbarnträdgård i anslutning till Arbetets Vänners egen lokal i västra flygeln i Stadshusets nedre våning. Där hyrde man tre rum för barnträdgårdens räkning och den 21 september kunde man starta verksamheten och bereda plats för ytterligare 50 barn. Det sammanlagda antalet barn i de två barnträdgårdarna hösten 1897 var 126. (Hedberg 1908, 32–33; AV:s i Åbo arkiv, Verksamhetsberättelse 1897.)

De beräknade utgifterna för verksamhetsåret 1897 uppgick till 6700 mark men de beviljade understöden från staden och Sparbanken utgjorde sammanlagt endast 4000 mark. Föreningen beslöt då att försöka anordna en fest med ett allmänt lotteri vid påsktiden och vädja till den svenska allmänhetens offervilja för att i någon mån trygga framtiden. För festen tänkte man sig att hyra teatern och ordna ett dramatiskt musikaliskt program i större stil än som var brukligt vid dylika fester (*Åbo Underrättelser*, 11.12.1896). Efter beviljat tillstånd från myndigheternas sida gick festen med lotteriet av stapeln Annandag påsk den 19 april 1897 och inbringade en nettointkomst på 4618,36 mark, långt mer än man hade vågat hoppas. (Hedberg 1908, 33.)

Även i fortsättningen stödde sig barnträdgårdsverksamheten i huvudsak på privata donationer och på de bidrag som beviljades av staden och Sparbanken. Verksamheten uppskattades och därför gav också de allmänna lotterier som ordnades till förmån för barnträdgårdarna ett betydande tillskott till kassan. Sådana större lotterier ordnades ytterligare i november 1902, i oktober 1910 och i mars 1927 (Stenberg 1929, 25).

Under de första tio åren av barnträdgårdarnas verksamhet ökade barnantalet kontinuerligt för att i slutet av perioden uppgå till omkring 200 per läsår. Trots att lärarinnorna uppoffrade sig till sitt yttersta och utrymmena fylldes till bristningsgränsen måste en mängd

inträdessökande barn avvisas. Man följde principen att de barn som hade det sämst ställt hade förtur, medan barn från mera förmögna hem kom i andra hand.

År 1903 hade verksamheten utökats till att omfatta tre avdelningar i vardera barnträdgården. Personalen bestod av en föreståndarinna och två lärarinnor per barnträdgård. Föreståndarinnan hade hand om avdelningen för de äldsta barnen, där man gav förberedande undervisning för inträde i folkskolan. Lärarinnorna hade hand om varsin avdelning för de yngre barnen. Ytterligare tillkom sex biträden som hjälpte till i arbetet med barnens vård och fostran, en för varje avdelning, samt två vaktmästarinnor, en för vardera barnträdgården. (Hedberg 1908, 81.) År 1914 tillkom ännu en tredje barnträdgård vid Domkyrkotorget 7, d.v.s. i nuvarande Åbo Akademis huvudbyggnad dit också Arbetets Vänners föreningsverksamhet förlades. (AV:s i Åbo arkiv, Årsberättelse 1918.)

I likhet med ekonomin gav även lokalfrågan upphov till ständiga bekymmer. Barnträdgårdarna var inhysta i hyreslägenheter på olika håll i staden och verkade således inte i för dem speciellt planerade, egna lokaliteter. Detta innebar många flyttningar av olika orsaker, trängsel, uppsagda hyreskontrakt o. dyl., ända tills staden övertog barnträdgårdarna 1937. Man försökte placera verksamheten så ändamålsenligt som möjligt i olika delar av staden, där det bodde svenska familjer, för att barnen inte skulle få alltför lång väg till barnträdgården. Det hände ändå att vägen ibland var ganska lång för en del barn. I årsberättelsen från 1913 står det på följande sätt:

Att barnen funnit sig väl tillrätta och gärna besökt barnträdgårdarna intygas till ex. av att många femåringar dagligen i ur och skur vandrat den långa vägen från Arbetare och andra avlägsna gator. Vid framkomsten hava deras fötter ofta varit genomvåta och kalla, men sedan de fått på sig torra strumpor och lapatossor, vilka finnas till hands i barnträdgårdarna, samt styrkt sig med ett mål varm mat omväxlande välling, ärtsoppa, gröt och mjölk, eller saftsoppa som de dagligen erhålla hava de med iver egnat sig åt leken under de fyra timmar av dagen som därtill varit anslagen. /.../ barnasången har klingat klar och taktfast hava fötterna trampat i marschen och ringleken. (AV:s i Åbo arkiv, Årsberättelse 1913.)

Citatet låter en ana trivseln och den glada och varma stämning som lärarinnorna genom sina omsorger om barnen lyckades skapa och förmedla till dem trots de otrygga förhållanden som rådde i landet.

Ofärdsåren satte sin prägel på samhällslivet. Framtiden var osäker och en tilltagande arbetslöshet rådde. De som redan förut hade haft det knappt hade nu svårt att klara de nödvändigaste utgifterna. I årsberättelsen 1913 nämns också att det under året hade delats ut kläder "i ömmande fall till barn som varit mest i behov därav". Följande år bortföll terminsavgifterna helt och hållet, eftersom barn från förmögna hem inte längre togs emot (AV:s i Åbo arkiv, Årsberättelse 1914). Detta sammanhängande eventuellt även med de diskussioner som fördes i stadsfullmäktige angående kommunens upptagande av barnträdgårdarnas utgifter i sin ordinarie utgiftsstat. Enligt senatens beslut den 29 maj 1913 kunde kommunerna anhålla om statsstöd för barnträdgårdsverksamheten av skolöverstyrelsen i enlighet med av lantdagen givna direktiv. Under denna tid underlydde barnträdgårdarna i landet skolöverstyrelsens avdelning för folkbildningsärenden. För att få statsunderstöd, som förutsattes täcka en tredjedel av utgifterna, krävdes avgiftsfri undervisning, gratis bespisning för mindre bemedlade barn samt klädhjälp till de fattigaste barnen. Barnträdgårdens arbetsprogram skulle vara stadfäst av skolöverstyrelsen och verksamheten skulle inspekteras på ett av skolöverstyrelsen godkänt sätt. I Åbo inspekterades barnträdgårdarna av folkskole-

inspektör Valdemar Weckman De ordinarie lärarinnorna skulle i allmänhet ha avlagt en 2-årig barnträdgårdsläraryrkesexamen (Statsfullmäktige i Åbo betänkande 8/1914, 19–20). Man strävade till att överlag få ett förenhetligt system för barnträdgårdarna i landet.

Lärarinnornas arbetstider beräknades till 6 timmar/dag i barnträdgården. Det motsvarade i det närmaste arbetstiden i stadens folkskolor. Utöver detta tillkom ännu hemarbete, förberedelse och anskaffande av arbetsmaterial för undervisningen 10 timmar/vecka, hembesök 1 timme/vecka samt för att förfärdiga vissa arbeten i slutet av terminen under en tid av två veckor 4 timmar/dag. (Stadsfullmäktige i Åbo betänkande 8/1914, 15.)

"Glada och fridfulla gemensamma hem för de många små"

Trots de bristfälligheter som Arbetets Vänners arkiv uppvisar angående barnträdgårdsverksamheten framgår det ändå tydligt av de tillgängliga dokumenten att man följt de ledande principerna i den fröbelpedagogik som lärdes ut vid barnträdgårdsläraryrkesseminariet i Helsingfors. Inom Arbetets Vännen bemödade man sig om att anställa pedagogiskt utbildad personal även om det höjde kostnaderna. I årsberättelsen för år 1898 nämns t.ex. att man föregående höst lyckats anställa "två pedagogiskt bildade lärarinnor". Detta hade givetvis ökat utgifterna, men enligt årsberättelsen uppvägs denna ökning av "det positiva som det förde med sig för undervisningen". (AV:s i Åbo arkiv, Årsberättelse 1898.) Många av Arbetets Vänners barnträdgårdslärarinnor hade fått sin utbildning vid barnträdgårdsläraryrkesseminariet i Helsingfors och det är naturligt att de använde sig av det de hade lärt sig vid seminariet.

Fröbelpedagogiken hade redan i ett tidigt skede introducerats i Åbo genom Ebba Böcker som grundade den första fröbelbarnträdgården i Åbo 1868 (*Åbo Underrättelser* 17.12.1867; 4.2.1868). I samband med folkskolans tillblivelse på 1860-talet fick Ebba Böcker tillsammans med tre andra flickor på Uno Cygnaeus initiativ resa till Tyskland för att studera fröbelpedagogik. Flickorna från Finland besökte bl.a. Louise Fröbel-seminariet med tillhörande barnträdgårdar och förberedande skolor och åhörde doktor August Köhlers föreläsningar i fröbelpedagogik, men största delen av tiden tillbringade de i internatskolan i Wazum hos Henriette Breymann som sedermera flyttade till Berlin och blev ledare för Pestalozzi-Fröbel-Haus. Efter hemkomsten förverkligade dessa unga damer Fröbels idéer på olika håll i landet (Borenus 1954, 92–95). Genom Ebba Böcker hade fröbelpedagogiken en direkt anknytning till ursprungskällan. Troligt är att hon kunde inspirera och ge idéer för den barnträdgårdsverksamhet, Arbetets Vänners barnträdgårdsverksamhet inbegripen, som sedan tog fart i slutet av 1800-talet i Åbo.

I årsberättelsen för år 1913 formuleras de övergripande målen för Arbetets Vänners barnträdgårdsverksamhet på följande sätt:

Barnträdgårdarna hava försökt fylla uppgiften att vara glada och fridfulla gemensamma hem för de många små som vistats inom deras väggar. Dessa små hava, på få undantag när; kommit från mycket fattiga, enkla hem, som erbjudit barnen ganska små möjligheter till utveckling och nöje. Då en stor del av barnen antingen ha modern sysselsatt utom hemmet eller äro i avsaknad av den ena av föräldrarna inses lätt nödvändigheten av att det funnits platser; där barnen under lämplig ledning kunnat få utveckla sin tanke och iakttagelseförmåga och sina praktiska anlag.

Som av årsberättelsen framgår var målgruppen för Arbetets Vänners verksamhet barn som kom från fattiga enkla hem, barn som i en del fall behövde både tillsyn, fostran och under-

visning. Pestalozzis sociala strävanden förenades således med Fröbels pedagogiska principer. I årsberättelsen framhålls vidare att barnträdgårdarna strävade till att ha det goda hemmet som förebild, stämningen skulle vara glad och fridfull. Henriette Schrader-Breymann hade som nämnts tagit hemmet som förebild när hon i praktiken utvecklade Fröbels idéer. (Hänninen & Valli 1986, 45.)

Vidare skulle barnen enligt årsberättelsen få lära sig att enligt sin förmåga delta i hemmets sysslor och på det sättet utveckla både ansvars känsla och "sina praktiska anlag". Verksamhetsprincipen var en av Fröbels bärande idéer. Den kom till uttryck i olika aktiviteter och i vad Fröbel kallade arbetsfostran (Fröbel 1995, §23). Lättare husliga göromål hörde till det dagliga programmet. Barnen fick t.ex. torka damm och vattna blommor, hjälpa till att städa undan efter sysselsättningarna och i övrigt hjälpas åt att hålla avdelningen snygg. Middagshjälparna hade som sin speciella uppgift att hjälpa till vid måltiden med dukning och med städning efter måltiden. Ibland kunde man tvätta dockbyke och leksaker och bära in ved (AV:s i Åbo arkiv, Årsberättelse 1915). Barnen skulle få känna att de gjorde verklig nytta, men arbetet fick inte vara för tungt eller svårt. Barnen fick också slöjda enklare saker. Det finns en anteckning om inköp av lövsågsbågar i bokföringen december 1905.

Under lämplig ledning skulle barnen också få möjlighet att utveckla sin tanke- och iakttagelseförmåga. Den intellektuella träningen omfattade bl.a. förberedande undervisning för inträde i den egentliga folkskolan. I barnträdgårdens högsta avdelning den s.k. förmedlingsklassen, fick barnen bl.a. lära sig de första grunderna i läsning och skrivning. Inom föreningen Arbetets Vänner ansåg man det vara positivt att barnen på det sättet också knöts fastare vid sitt svenska modersmål och den språkliga identiteten. (Hedberg 1908, 33.)

Månadsföremål – en tillämpning av den s.k. fröbelska metoden

I årsberättelsen från 1915 sägs att arbetet i barnträdgårdarna har bedrivits på "samma sätt som i andra likartade anstalter med tillämpande av den fröbelska metoden". Vad menade man då med den fröbelska metoden? En väsentlig del av det pedagogiska arbetet i barnträdgårdarna utgjordes av vad man kallade "månadsföremålet", senare benämningar var arbetsmedelpunkt, sysselsättningsmedelpunkt, intressecentrum. Månadsföremålet bildade ramen för det pedagogiska arbetet och samordnade de fröbelska sysselsättningarna till en helhet. Barnen var indelade i grupper eller avdelningar enligt ålder och utvecklingsgrad och sysselsättningarna anpassades enligt de olika gruppernas sammansättning. Månadsföremålet behandlades vanligtvis under en period av 4 veckor. Varje vecka hade sitt speciella tema som anslöt sig till månadsföremålet och som bidrog till helheten. Inledningsvis började man med att ge barnen en verklig upplevelse av något slag, ett besök, en promenad eller liknande. Man strävade också efter att ta barnens egna personliga erfarenheter som utgångspunkt. Sedan följde samtal om vad man upplevt. Upplevelserna och de nya erfarenheterna och kunskaperna bearbetades och befästes ytterligare i minnet genom sånger, lekar, gymnastik, berättelser, bilder och sysselsättningar där olika material kom till användning. Vid valet av månadsföremål beaktade man dess förhållande till människan, årstiden, barnens erfarenhetsområde och de möjligheter till verksamhet som ämnet gav. Man fäste också vikt vid största möjliga omväxling mellan växter, djur och andra föremål samt föremålets sammanhang sinsemellan. (Ebeneserkodin seminaari opetus, ES 7.)

Detta torde vara vad man i Arbetets Vänner årsberättelser kallade "den fröbelska metoden" (AV:s i Åbo arkiv, Årsberättelser 1912; 1913; 1914; 1917), med andra ord aktivitetspedagogiken så som man försökte tillämpa den i praktiken med barnen. Upplevel-

serna gav stoff för tankearbete. Sysselsättningarna aktiverade alla sinnen och stimulerade fantasin. Grov- och finmotoriken uppövades, likaså koordinationsförmågan. Både kropp och själ och hela personligheten involverades i inlärningsprocessen. Fröbel talade om att "förinnerliga det yttre" och "förytterliga det inre", d.v.s. synliggöra det man upplevt och tagit till sig i tal och handling. Språket utgör i detta sammanhang ett viktigt kommunikativt hjälpmedel, en förenande länk mellan det yttre och det inre livet (Fröbel 1995, §79). Man satsade mycket på språkutvecklingen dels genom fria samtal men också genom samtal i mera bunden form kring ett specifikt ämne, ibland med komplettering av stora bilder eller planscher som hjälpte till att åskådliggöra fakta och beskriva händelser. I Arbetets Vänners barnträdgårdar ägnades modersmålet och dess användning speciell uppmärksamhet.

En fast dagsrutin skapade trygghet och gav ryggrad åt dagen. För att handleda de stora barngrupper, ibland upp till 43 barn/lärlarinna i medeltal, som var vanliga i början av 1900-talet i Arbetets Vänners barnträdgårdar (AV:s i Åbo arkiv, Årsberättelse 1910; 1911) krävdes verkligen en god organisationsförmåga av lärarinnan och en minutiös planering av varje dags program. Så här kunde dagen se ut enligt förebild från seminariet. Den började med att barnen hälsade god morgon och sedan hölls en kort morgonbön. Därefter följde en stunds samtal som befrämjade språkträning, social samvaro och kommunikation. Frilek, sångstunder och sagor varvades med mera bundna sysselsättningar med en klar målsättning. Biblisk berättelse och bildvisning hörde också till programmet och aktiverade barnen språkligt. För sysselsättningsstunderna reserverades 1/2 timme åt gången. (Alander 1923, 48–49.) Ofta arbetade man efter modell och lärarinnan visade hur man skulle gå tillväga. Principen förefaller ha varit att först göra barnen bekanta med verktyg och material och hur de används och sedan ge regler för hur uppgiften skulle utföras. De stora barngrupperna begränsade givetvis de metodiska möjligheterna men det pedagogiska greppet var också under den här tiden auktoritärt och lämnade få möjligheter till fria val för barnen.

"Thun, Denken und Fühlen", endast det man kan härma, efterlikna och gestalta på sitt eget sätt kan man förstå och tillägna sig, ansåg Fröbel. Han skapade och satte i system ett speciellt aktivitets- och undervisningsmaterial för att stimulera och stöda barnens fysiska, psykiska och intellektuella utveckling. I Arbetets Vänners barnträdgårdar använde man sig i undervisningen av detta material och valde sysselsättning efter ålder och utvecklingsnivå. Följande sysselsättningar förekom: utsyning på papper, brodering på väffeltyg, pappersvikning, flätning och utklippning, pärlträdning, ritning, modellering, sandlek (även inomhus), lek med klossar, bollar, leksaker m.m. (AV:s i Åbo arkiv, Årsberättelse 1913.) Bokförda inköp från åren 1897–1911 bekräftar att man i barnträdgården använt sig av det sysselsättningsmaterial som krävdes för ovan nämnda sysselsättningar. Fröbelklossar, de s.k. lekgåvorna, beställdes direkt från Berlin i Tyskland och eventuellt även annat fröbelmaterial som t.ex. läggstickor och läggplattor med geometriska figurer. Det finns en anteckning om undervisningsmaterial från Berlin och uppgifter om betalad tull redan i januari 1897. Följande höst gjordes ytterligare beställningar. Under den första vårterminen år 1897 kan även noteras inköp av mera varaktigt slag såsom griffeltavlor, glaspärlor för pärlträdning, 50 st. träkoppar att hålla pärlorna i och 25 st. träplattor med avrundade hörn. Pärlträdningen övade upp finmotoriken, och man kunde enligt ålder och utvecklingsnivå göra mer eller mindre avancerade serier av de olikfärgade pärlorna och fick samtidigt en lektion i matematik. Enligt Fröbel var matematiken en av stöttepelarna i all inläring. Träplattorna användes som underlag när man arbetade med lera. Leran var ett naturmaterial som köptes säckvis och som skulle hållas fuktig under uppbevaringstiden. Överbliven lera återanvändes inte för smittoriskens skull, vilket hade betonats i undervisningen vid semi-

nariet (Ebeneserseminaarin opetus, ES 79). I slutet av april och början av maj köptes blomkrukor, frön och mylla (AV:s i Åbo arkiv, Kassabok april 1897; maj 1898). Att så och plantera hörde våren till och var en del av den naturkunskap som förmedlades till barnen.

Sången och leken

Sången och musiken spelade en mycket central roll i Arbetets Vänners barnträdgårdar. Trots skral ekonomi anskaffades pianon genast från början till alla tre barnträdgårdarna (AV:s i Åbo arkiv, Kassabok 1897–1898; Årsberättelse 1915). Sånger, rörelselekar, marscher, gymnastik och ringlekar som beledsagades av musik frigjorde och engagerade barnen på ett alldeles speciellt sätt. "Barnasången klingade klar och taktfast trampade barnafötterna i marschen och ringleken" hette det i årsberättelsen 1913. Det var lätt att lära sig nya sånger till ackompanjemang. Rytmer och ord följdes åt. Många sånger var berättande och åtföljdes av rörelser som illustrerade händelseförloppet. I sången och musiken ingick således även andra element än de rent musikaliska. Helheten utgjorde en mångdimensionell inlärningsprocess, där handling, tanke och känsla kom till uttryck

Genom sångerna och lekarna förmedlades även tidens livssyn och värderingar till barnen. Centrala livsvärden och levnadsregler lyftes fram i sångerna och betonades på ett för barnen naturligt sätt. Det handlade om gudsförtröstan, fosterlandskärlek, kärlek till hembygden, kärlek till hemmet och familjen.

Sång- och fingerleken "Vad små fingrar kan" sjöng man samtidigt som man åskådliggjorde texten med händerna:

*Ett, två, tre, nu skall du få se,
nu skall du få höra, vad vi allt kan göra:
Vi kan vagga lilla bror, klappa far och klappa mor,
baka liten kaka, ge åt dockan smaka,
vi kan nysta garn också, om du vill i gömman gå,
men vad bäst i världen är bedja Gud hav barnen kär!
(Holmström & Hollmerus, 1921.)*

Hemmiljön med husdjur, trädgårdsland och naturen runt omkring med fåglar, djur och växter var även aktuella och viktiga ingredienser i sångerna. Man levde ännu i hemushållningens tidevarv. Barnen sjöng och åskådliggjorde samtidigt hur man kärnade smör, bakade bröd, mjölkade korna, klippte fåren, spann, vävde o.s.v. I sångerna beskrevs också olika yrken och dygder som flit, och betydelsen av givmildhet mot de fattiga lyftes fram. Också det patriarkaliska livsmönstret med tydlig rollfördelning mellan könen avspeglar sig i sång-erna. T.ex. i sången "Ditt hem" heter det: "Far är kungen uti huset, mor är solen, hon är ljuset" (Gerda Börmans privata sångsamling).

Följande lilla hembygdssång är ett annat exempel på hur man sjöng med barnen under den för Arbetets Vänners barnträdgårdar aktuella tiden:

*Framåt du lilla barnaskara,
Gå glatt och sjung en liten sång.
Sjung snällt det är ej lek nu bara.
Vi sjunga allvar denna gång.*

*Vi sjunga att vi äro glada
att bo i Auras gamla stad.
Vi få uti dess böljor bada
och se av skepp en ståtlig rad.*

Den här sången är ingen barnvisa i egentlig bemärkelse utan en liten hyllning till hemstaden Åbo vid Auras strand. Sången har anmälts till Åbo Akademi av fröken Agda Wilen 1932. Hon berättade att hon sjungit den i Hildegard Reichnitz barnträdgård i Åbo (Kartoteket för Åbo Akademis bildsamlingar). Nämnas kan att lärarinnan Hildegard Reichnitz hade anknytning till föreningen Arbetets Vänner. Hon invaldes i föreningens första styrelse 1894 och som medlen i barnträdgårdsstyrelsen 1897 och ledde därutöver den betydelsefulla syföreningen som förfärdigade kläder både till fattiga skolbarn och barnträdgårdsbarn. Säkert sjöng man den lilla hembygdssången även i Arbetets Vänner barnträdgårdar, kanske när man var ute på promenad längs Aura å.

Fester och föräldramöten

Barnträdgårdarnas arbetsterminer sammanföll med folkskolornas. Höstterminen startade den 1 september och pågick till omkring den 17 december. Jullovet var en månad långt och vårterminens verksamhet började på nytt kring den 15 januari och pågick till utgången av maj. Termins avslutningarna utgjorde verkliga högtidsstunder för barnen, deras föräldrar och anförvanter. Isynnerhet våravslutningarna tilldrog sig sådan uppmärksamhet att gästernas antal måste begränsas för att deras närvaro inte skulle inverka störande på barnen och deras program. Barnen uppträdde med sånger och lekar som de lärt sig under året och deras handarbeten ställdes ut till beskådande. (Hedberg 1908, 47–48; AV:s i Åbo arkiv, Årsberättelse 1914.)

Under barnträdgårdarnas tidiga år gav Kommerserådet von Rettig ofta ett extra penningbidrag som skulle användas till att ge barnträdgårdarnas fester en extra guldkant (Hedberg 1908, 47–48). Till våravslutningen kunde man därför bjuda på mjöd, skorpor och äpplen (AV:s i Åbo arkiv, kassabok juni 1899). Till julfesterna köptes julgran, och när julgubben kom på besök fick barnen påsar med äpplen, bullar, pepparkakor och snask (AV:s i Åbo arkiv, kassabok dec. 1898). Glädjen stod högt i tak. Festerna hade stor betydelse för kontakten till hemmen och för kontakten föräldrarna emellan. Föräldrarna möttes under festerna på lika villkor med barnen som gemensamt intresse. Festerna fick därigenom även en klassutjämnande funktion. Även den gemensamma finlandssvenska tillhörigheten och språkidentiteten stärktes genom samvaron under festerna.

Kontakterna med hemmen skötes i övrigt genom hembesök och föräldramöten som hölls i barnträdgårdarna. Av Arbetets Vänner årsberättelse från 1932 framgår att man hållit föräldramöten under året i samtliga barnträdgårdsavdelningar. I början var dessa sammankomster främst riktade till mödrarna, man höll s.k. "mödrarmöten". Avsikten var att ordna en trevlig kväll med program och ge mödrarna möjlighet till en stunds avkoppling och samvaro. Samtidigt gavs möjlighet att sprida upplysning, främst i hälso- och uppfostringsfrågor.

Pedagogisk eller social verksamhet?

År 1937 kommunaliserades de privata barnträdgårdarna i Åbo efter långa och segslitna diskussioner angående barnträdgårdarnas administrativa tillhörighet. Många sammanställda

betänkanden beskriver den utdragna processen som pågick i tiotals år. I barnträdgårdsarbetet förenades både social och pedagogisk verksamhet, vilket gjorde det svårt att entydigt fastställa barnträdgårdarnas administrativa ledning. Det sociala arbetet löpte parallellt med de pedagogiska målsättningarna och vardera svarade mot de behov som fanns i samhället vid den här tiden. Stadens myndigheter ansåg barnträdgårdarna närmast vara hjälpanstalter för fattigvården, vilket barnträdgårdarnas representanter i barnträdgårdsnämnden på inga villkor kunde godkänna. De betonade barnträdgårdarnas starka pedagogiska inriktning och ansåg den enda rätta lösningen vara att ansluta dem till skolväsendet. Ifall barnträdgårdarna skulle vara underställda barnskyddsnämnden, vilket var ett av alternativen, var man rädd för att de förlorade sin egen karaktär och möjligheten att utvecklas och därigenom också gå bakåt i sin utveckling. (Lastentarhalautakunta 1921, 1–4.)

Trots det starka motståndet mot en alltför stark betoning av barnträdgårdarnas sociala funktion gick utvecklingen ändå i den riktningen att barnträdgårdarna skulle underställas barnskyddsnämnden. Sist och slutligen måste man mer eller mindre motvilligt acceptera barnskyddsnämnden som administrativt organ för barnträdgårdarna men med det kravet att barnträdgårdarna på grund av sin speciella karaktär skulle ledas av en särskild styrelse (Stadsfullmäktige i Åbo betänkande 9/1936; Remmer 1989, 100).

För att de ideella motiven för Arbetets Vänners barnträdgårdsverksamhet skulle kunna förverkligas, i synnerhet gällande språket, var det mycket angeläget att inkomstgränserna för intagning i barnträdgården inte blev för snäva. I det längsta försökte man från Arbetets Vänners sida framhålla att alla barn som önskade en plats i barnträdgården också borde få en sådan, också i de kommunala barnträdgårdarna. De som hade det bättre ställt hade betalat en avgift, vilket gagnade alla. Men för att få statsunderstöd för barnträdgårdsverksamheten måste den vara avgiftsfri och staden ansåg att den därför endast gällde de sämst lottade barnen. Enligt statistiska uppgifter över barnens hemförhållanden hösten 1923 och vårterminen 1924 var en stor procent av barnen i Arbetets Vänners barnträdgårdar inte berättigade till en barnträdgårdsplats om inte speciella skäl härtill förelåg. Men Arbetets Vännen framhöll att tre barnträdgårdar behövdes dels på grund av barnens antal och dels för att tillgodose de svenskspråkiga familjernas behov på grund av att de bodde spridda på så olika håll i staden. I och med kommunaliseringen reducerades dock barnträdgårdarnas antal till två. (Stadsfullmäktige i Åbo betänkande 12/1925 9, 18; Turun suomenkielisten lastentarhain johtokunnan kirjejäljennökset v. 1907–1936, DIb:1.)

Under de fyrtio år de svenska barnträdgårdarna fungerade i Arbetets Vänners regi hann de bli väl etablerade som svenska inrättningar med gott anseende och en mångsidig pedagogisk verksamhet. Som sådana fick de sedan fortsätta i stadens regi. Föreningen Arbetets Vänners barnträdgårdsverksamhet utgjorde en social och kulturell insats av stora mått. Den visade sig vara värd alla de ansträngningar och uppoffringar som satsades på den och pekade tydligt framåt mot den utveckling som skulle komma.

Källor

Föreningen Arbetets Vänners i Åbo arkiv (AV:s i Åbo arkiv): Årsberättelser 1897–1936 (ofullständig serie); Föreningsprotokoll 1893–1936 (ofullständig serie); Kassaböcker åren 1897–1902 och 1903–1911; Verifikatsamlingar åren 1900–1902 samt åren 1905 och 1906. Ebeneserstiftelsens arkiv i Helsingfors: Hanna Rotmans handskrivna föreläsningar (Eso 6); Ebeneserkodin seminaari opetus (ES 7).

Åbo stads centralarkiv: Stadsfullmäktiges i Åbo betänkande 21/1909, Stadsfullmäktiges i Åbo betänkande 8/1914, Stadsfullmäktiges i Åbo betänkande 12/1925, Stadsfullmäktiges i Åbo betänkande, 9/1936 (DIb:1), Kommunalkalender för Åbo stad 1912–1937.
Annonser i Åbo Underrättelser 17.12.1867, 4.2.1868, 11.12.1896.
Gerda Börmans samling av sånger och lekar med noter och lekbeskrivningar i två inbundna band, insamlade under 1920-talet och senare donerade till Mellangatans daghem i Åbo, nuvarande Daghemmet Rosen. (Musikbiblioteket: Daghemmet Rosen, Skolgatan 10 Åbo).
Kartotek för Åbo Akademis bildsamlingar.

Litteratur

Alander, Elisabeth 1923. Ebeneserhemmet. Återblick på Hanna Rothmans och Elisabeth Alanders anstalters trettiotvå-åriga verksamhet 1890–1922. [u.o.]
Borenius, Elsa 1954. Uno Cygnaeus ja Henriette Schrader-Breumanin ensimmäiset suomalaiset oppilaat. Lastentarha 17 (6/1954), 92–95.
[Hedberg, John] 1908. Arbetets Vänner i Åbo 1896–1906. En blick tillbaka på gångna år. Åbo: Åbo tryckeri och tidnings aktiebolag. (Publicerades anonymt men enligt Mustelin (1994) vet man med säkerhet att författaren var John Hedberg)
Holmström, Edith & Hollmerus, Margit 1928. Blommornas midsommarfest, Sånger och lekar. Helsingfors: A/B. F. M.
Holmström, Edith & Hollmerus, Margit 1921. Du och Jag, Visor och lekar. Helsingfors: A/B. F.M.
Hornborg, Eirik 1963. Finlands historia. Helsingfors: Schildts.
Hänninen, Sisko-Liisa & Valli, Siiri 1986. Suomen lastentarhatyön ja varhaiskasvatuksen historia. Helsinki: Otava.
Jutikkala, Eino 1985. Åbo stads historia 1856–1917, band I–II. Översatt från finska av Löflund, Brita. Åbo: Åbo stad.
Fröbel, Friedrich 1995. Människans fostran. (Red.) Johansson, Jan-Erik. Lund: Studentlitteratur.
Jossfolk, Karl-Gustav 2002. Begreppet bildning förr och nu. Svenskbygden 81 (1/2002), 34–37.
Jossfolk, Karl-Gustav 2001. Bildning för alla. En pedagogikhistorisk studie kring abnormskolornas tillkomst i Finland och deras pionjärer som medaktörer i bildningsprocessen 1846–1892.
Klinge, Matti 2002. Fennomania. Ingår i [redaktionskommitté: Laura Kolbe, huvudredaktör ... et al.] redaktörer Knapas, Rainer & Forsgård, Nils-Erik, Suomen kulttuurihistoria 2 – Tunne ja tieto. Helsinki: Tammi.
Klinge, Matti 1996. Finlands historia 3. Helsingfors: Schildts.
Kuikka, Martti 1991. Johdatus kasvatushistorian tutkimukseen, Helsinki: Otava.
Kuikka, Martti 2000. Kasvatuksen historian tutkimus. Helsinki: Otava.
Lindberg, Ernst 1921. I Åbo på 1800-talet. Åbo: Åbo tryckeri och tidningsförlag.
Magee, Bryan 2001. Bonniers stora bok om filosofi. Från antikens naturfilosofer till dagens moderna tänkare. Översatt från engelska av Emond, T. (originalets titel: Story of Philosophy, 1998). Stockholm: Bonniers.
Mustelin, Olof 1994. "Från thidehvarf till thidehvarf", Arbetets Vänner i Åbo 1894–1994. Åbo: Åbo Akademi.
Myhre, Reidar 1981 Pedagogisk idéhistoria: fra oldtiden til 1850, Oslo:Fabritius.
Nikula, Oscar 1973. Åbo stads historia. Åbo: Ab Sydvästkusten.
Remmer, Satu 1989. Turun lastentarhojen synty ja muotoutuminen 1868–1973. Turku: Julkaisusarja A: 133. Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos.
Rytkönen, Sirku 1982. Suomalaisella lastentarhatyöllä fröbeliläinen perusta. Lastentarha 45 (7/1982), 7–8.

- Stenberg, Lolo 1929. Arbetets Vänner i Åbo 35 år Festskrift. Åbo: Åbo tryckeri och tidnings-aktiebolag.
- Sjöstrand, Werner 1956. Pedagogikens historia I. Från antiken till första världskriget. Malmö: Gleerups.
- Söderhjelm, Werner 1915. Åboromantiken och dess samband med utländska idéströmningar. Borgå: Schilts.
- Valli, Siiri & Kekäläinen, Anita (redaktörer) 1992. Lastentarhaseminaari – Ebeneser – Barntädgårdseminarium. Helsinki: Ebeneser säätiön julkaisu.
- Viitanen, Otto 1947. Turun kansanopetuksen historiaa, Alkeiskoulun perustamisesta oppivelvollisuuslakiin 1817–1921. Turku: Kirjokansi Oy.

FM Clary-Ann Still har varit verksam som daghemsföreståndare för Åbo stads svenskspråkiga daghem "Rosen", Skolgatan 10. Magisterexamen har hon avlagt vid Åbo Akademis pedagogiska fakultet i Vasa. Föreliggande artikel baserar sig på hennes pro gradu avhandling Barnet i kulturvaggan - Föreningen Arbetets Vänners barntädgårdsverksamhet i Åbo och dess historiska bakgrund, som belönades med Suomen kasvatustieteellisen seuran pro gradu palkinto 2008.